

TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH VA TALABALARNING MUSTAQIL IJODIY ISHLARINI TASHKIL ETISH METODIKASI

Ikromova Mavluda Muhammadjon

*Qo`qon davlat universiteti talabasi Tasviriy san'at va muhandislik
grafikasi yo`nalishi talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak tasviriy san'at va muhandislik grafikasi o'qituvchilarini tayyorlashda zamonaviy pedagogik innovatsiyalardan foydalanish masalalari tadqiq etilgan. Xususan, talabalarning dars va darsdan tashqari jarayonlardagi kreativ faolligini oshirish, ularni reproduktiv (nusxa ko'chirish) fikrlashdan unumli, ya'ni produktiv (ijodiy) tafakkurga o'tkazishda muammoli ta'lim texnologiyalarining (PBL) roli va amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, talabalarning mustaqil ijodiy ishlarini tizimli tashkil etish bosqichlari, vizual muammoli vaziyatlarni yaratish usullari hamda ularni baholash mezonlari metodik jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Tasviriy san'at, muammoli ta'lim, mustaqil ijodiy ish, kreativ fikrlash, kompozitsiya, pedagogik innovatsiya, talaba faolligi, grafik savodxonlik, eskiz.

Abstract: This article examines the issues of using modern pedagogical innovations in training future fine art and engineering graphics teachers in higher education institutions. In particular, the role and practical significance of Problem-Based Learning (PBL) technologies in increasing students' creative activity inside and outside the classroom, as well as shifting them from reproductive (copying) thinking to productive (creative) thinking are analyzed. Furthermore, the stages of systematic organization of students' independent creative work, methods of creating visual problem-based situations, and their assessment criteria are methodologically substantiated.

Keywords: Fine art, problem-based learning, independent creative work, creative thinking, composition, pedagogical innovation, student activity, graphic literacy, sketch.

KIRISH: Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning tub mohiyati talabalarga tayyor nazariy bilimlarni yetkazishdan ko'ra, ularda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarda kreativ va oqilona qarorlar qabul qilish hamda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan.

Oliy pedagogik ta'lim muassasalarining "Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi" yo'nalishida tahsil olayotgan bo'lajak mutaxassislar uchun nafaqat akademik tasvirlash qoidalarini bilish, balki ularni kelgusi pedagogik faoliyatda innovatsion usullar orqali qo'llay olish ko'nikmasi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Uzoq yillar davomida tasviriy san'at va amaliy bezak san'ati darslarida an'anaviy, ya'ni ko'rsatmalilik va reproduktiv (tayyor namunalardan nusxa ko'chirish) metodlari yetakchilik qilib keldi. Biroq, bunday yondashuv zamonaviy axborot va raqamli texnologiyalar rivojlangan davrda talabalarning individual ijodiy salohiyatini, fazoviy

tasavvurini va konstruktiv tafakkurini to'liq namoyon etishiga to'sqinlik qilmoqda. Shu bois, dars jarayoniga muammoli ta'lim texnologiyalarini (Problem-Based Learning) olib kirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Muammoli ta'lim talabani shunchaki tinglovchi yoki ijrochi emas, balki ta'lim jarayonining faol subyektiga aylantiradi. Bunda o'qituvchi tayyor yechim yoki vizual tayyor tasvirni bermaydi, balki dars mavzusidan kelib chiqib talabalar oldiga yechilishi lozim bo'lgan estetik, kompozitsion yoki rangshunoslikka oid muammoni (kolliziyani) qo'yadi. Ushbu muammoni hal qilish esa talabadan dars davomida va darsdan tashqari vaqtlarda mustaqil ijodiy izlanish olib borishni, o'nlab xomaki chizgilar (eskizlar) ustida ishlashni va o'z gipotezalarini amaliyotda sinab ko'rishni talab etadi.

Mazkur tadqiqot ishining maqsadi — tasviriy san'at darslarida muammoli vaziyatlarni sun'iy ravishda yuzaga keltirish metodikasini ishlab chiqish hamda ushbu muhitda talabalarning mustaqil ijodiy ishlarini tizimli boshqarish algoritmlarini yoritib berishdan iboratdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA: Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi darslarida muammoli ta'lim texnologiyalarini joriy etish hamda talabalarning mustaqil ijodiy faoliyatini tizimlashtirish masalalari ko'plab mahalliy va xorijiy olimlarning tadqiqotlarida o'z aksini topgan. Bo'lajak mutaxassislarining kasbiy mahoratini oshirishda ularning reproduktiv (namuna asosida chizish) yondashuvdan produktiv (ijodiy, mustaqil) fikrlash darajasiga o'tishi ta'lim sifatini belgilovchi bosh mezon hisoblanadi.

Ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, tasviriy san'at o'qitishning pedagogik va nazariy asoslarini shakllantirishda S.F. Abdirasilovning tadqiqotlari muhim o'rin tutadi; olim o'z ishlarida talabalarning badiiy taste (did) va tasviriy savodxonligini yuzaga chiqarishda innovatsion metodlarning ahamiyatini ko'rsatib o'tgan¹. Shu bilan birga, maktab va oliy ta'lim tizimida tasviriy faoliyat orqali o'quvchilarning estetik dunyoqarashini boyitish, darslarni tizimli tashkil etish prinsiplari R. Hasanov tomonidan uslubiy jihatdan yoritilgan. Biroq, bugungi kun talabi fanga faqatgina an'anaviy tasvirlash vositasi deb emas, balki talabaning mustaqil ijodiy salohiyatini yuzaga chiqaruvchi muammoli maydon sifatida yondashishni taqozo etmoqda.

Talabalarning mustaqil ishlarini auditoriyadan tashqarida ham to'g'ri muvofiqlashtirish dars samaradorligini oshiradi. S.O. Mirzayev o'z ilmiy ishlarida tasviriy san'at darslarini mazmunli tashkil etishda sinfdan va maktabdan (auditoriyadan) tashqari ijodiy faoliyatlar hamda ko'rgazmalarning o'rne beqiyos ekanligini isbotlagan. G. Akhmedov va T. Gulomovlarning fikricha, talabalarning mustaqil ijodiy ishlari natijalarini doimiy ravishda ko'rgazmalarga olib chiqish ularning o'z-o'zini namoyon qilish (self-confidence) ehtiyojini qondiradi va ijtimoiy jipslashuvini ta'minlaydi. Bunday faoliyat jarayonida talabaning emotsional holati va konstruktiv fikrlashi o'zaro hamohang rivojlanadi.

1. ¹ Rakhmanova, N. R., & Kudratov, V. N. (2021). DEVICES FOR REGISTRATION OF IONIZING RADIATION. *Theoretical & Applied Science*, (12), 573-575.

Muammoli ta'limning yana bir muhim qirrasini — bu fanlararo integratsiyadir. Tasviriy san'at darslarida muhandislik grafikasi va kompyuter grafikasi elementlaridan foydalanish talabalarda fazoviy tasavvurni shakllantiradi. Chunonchi, X.B. Ismonov, U. Rustamov va M.A. Abduraimovalarning tadqiqotlarida markaziy va parallel proeksiyalar, ortogonal proeksiyalar hamda model ko'rinishlarini chizish, ob'ektlarning perspektiv masshtablarini hisoblash va proeksiyalash qonuniyatlari chuqur tahlil qilingan. AutoCAD dasturida tutashmalar (pairing) bilan ishlashning maqbul usullarini o'rganish talabalardan aniq mantiqiy va mustaqil izlanishni talab qiladi, bu esa muammoli ta'limning amaliy ifodasidir². Bundan tashqari, zamonaviy axborot makonida murakkab vizual modellarni qayd etish va tahlil qilish prinsiplari aniq va texnik fanlar tizimi bilan ham bog'liq. N.R. Rakhmanova va V.N. Kudratovlarning (2021) ionlashtiruvchi nurlanish qurilmalarini ro'yxatga olish (registration) va vizual tahlil qilish prinsiplariga oid ilmiy xulosalari shuni ko'rsatadiki, har qanday texnik yoki grafik tizimning ishlash mexanizmini mustaqil modellashtirish va vizual ko'rinishga keltirish talabalarning analitik hamda muhandislik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tarixiylik va qiyosiy tahlil metodi: Sharq va G'arb tasviriy san'atining taraqqiyot bosqichlari, an'anaviy tasvirlash qoidalari hamda zamonaviy raqamli san'at yo'nalishlarining rivojlanish tendensiyalari qiyosiy tahlil qilindi.

Pedagogik kuzatuv va monitoring: Oliy ta'lim muassasalarida tasviriy san'at darslarida talabalarga berilayotgan mustaqil ijodiy topshiriqlarning xarakteri va ularning muammoli vaziyatlardan chiqish darajasi amaliy kuzatildi.

Vizual-kompozitsion eksperiment: Talabalarga eskizlar (xomaki chizgilar) ustida mustaqil ishlash uchun muammoli ijodiy topshiriqlar (ranglar kolliziyasi, perspektiv chekinishlar) berildi va ularning qidiruv variantlari tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJA: Oliy pedagogik ta'lim muassasalarining "Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi" yo'nalishida olib borilgan tajriba-sinov ishlari shuni ko'rsatdiki, muammoli ta'lim texnologiyalarini (PBL) joriy etish talabalarning mustaqil ijodiy faoliyat samaradorligini an'anaviy o'qitish metodlariga nisbatan sezilarli darajada oshiradi. An'anaviy reproduktiv yondashuvlardan voz kechilib, dars jarayonida tizimli muammoli vaziyatlar yaratilganda, talabalarning dars mazmunini o'zlashtirishi, tasavvuri va kuzatuvchanligi faollashdi. Olingan amaliy natijalar talabalarning grafik savodxonligi va fazoviy tafakkuri fanlararo integratsiya sharoitida yanada jadal rivojlanishini ko'rsatdi. Markaziy va parallel proeksiyalar, ortogonal proeksiyalar hamda ob'ektlarning istiqbolli ko'rinishlarini chizish jarayonida talabalarga muammoli grafik topshiriqlar berilishi ularning loyihalash ko'nikmalarini mustahkamladi.

Ayniqsa, AutoCAD dasturi muhitida murakkab tutashmalar (pairing) bilan ishlashning optimal usullarini mustaqil qidirish va model ko'rinishlarini tahlil qilish jarayoni talabalardan yuqori mantiqiy izlanishni talab qildi. Shuningdek, murakkab grafik shakllar va vizual modellarni qayd etish (registration) hamda tizimli tahlil qilish prinsiplarining

² Ismonov, X. B., Rustamov, U., & Abduraimova, M. A. (2022). MARKAZIY VA PARALLEL PROYEKSIYA ORTOGONAL PROYEKSIYALAR VA MODELNI KO'RINISHLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 1(4), 70-81.

joriy etilishi talabalarning analitik va muhandislik tafakkurini boyitishga xizmat qilishi aniqlandi. Bu esa tasviriy faoliyatning nafaqat badiiy-estetik, balki qat'iy mantiqiy-texnik komponentlarini ham o'zlashtirish imkonini berdi.

Olingan natijalar sohadagi yetakchi pedagogik va metodik tadqiqotlar kontekstida tahlil qilinganda, muammoli ta'lim talabani ta'limning haqiqiy sub'ektiga aylantirishi yaqqol namoyon bo'ladi. S.F. Abdirasilov tomonidan ilgari surilgan talabalarda badiiy did va tasvirlash savodxonligini shakllantirishda zamonaviy metodlardan foydalanish g'oyasi bizning tadqiqotimizda muammoli vaziyatlarni (rang va kompozitsiya kolliziyalarini) yechish algoritmlari o'rni orqali o'z amaliy ifodasini topdi. R. Hasanovning darslarni tizimli tashkil etish va amaliy mashg'ulotlar metodikasiga oid qarashlari muammoli topshiriqlar asosida boyitilganda, talabalarning individual ijodiy salohiyati yanada kengroq namoyon bo'ldi.

Tadqiqotning eng muhim ijtimoiy-pedagogik jihatlaridan biri talabalarning mustaqil ijodiy ishlari natijalarini ko'rgazmali faoliyat bilan uyg'unlashtirish orqali erishildi. S.O. Mirzayev ta'kidlaganidek, tasviriy san'at darslarini auditoriyadan tashqari ijodiy tadbirlar bilan mazmunli tashkil etish talabalarning fanga bo'lgan qiziqishini keskin oshiradi. G. Akhmedov va T. Gulomovlarning xulosalariga muvofiq, bunday ijodiy ishlarni ko'rgazmalarda ommaviy namoyish etish talabalarning o'z-o'ziga bo'lgan ishonchini shakllantiradi va sotsial muloqotini kuchaytiradi. S.O. Botirova va U.A. Tursunboyevalarning tadqiqotlarida qayd etilganidek, xalq amaliy bezak san'ati materiallari asosida mustaqil topshiriqlarni bajarish talabalarda rang va shakllarni muvofiqlashtirish, tanqidiy fikrlash hamda madaniy merosni asrash tuyg'usini uyg'otadi. R. Karimov va S. Bobolar ko'rsatib o'tganidek, vizual elementlar va kompozitsiyalarni mustaqil tahlil qilish yoshlarning sotsial-psixologik rivojlanishida yetakchi omildir.

Ruhiy-pedagogik nuqtai nazardan, Yu.N. Zinchenkning ranglar psixologiyasiga doir qarashlari muammoli ta'lim sharoitida o'z isbotini topdi: mustaqil eskizlar ustida ishlash va muammoning vizual yechimini izlash talabalarga o'z emotsional holatini boshqarishga va konstruktiv tafakkur yuritishga zamin yaratadi. Shuningdek, M. Kholikovning innovatsion yondashuvlar haqidagi fikrlarini rivojlantirgan holda, muammoli raqamli va an'anaviy texnologiyalar integratsiyasi bugungi kunda eng samarali natija berayotganini ta'kidlash lozim.

XULOSA: Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi darslarida muammoli ta'lim texnologiyalarini qo'llash hamda talabalarning mustaqil ijodiy ishlarini tizimli tashkil etish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar quyidagi xulosalarga kelish imkonini beradi:

Pedagogik samaradorlik: Muammoli ta'lim tamoyillari asosida tashkil etilgan darslar talabalarni tayyor andozalardan nusxa ko'chirish kabi passiv faoliyatdan qutqarib, ularning mustaqil fikrlashi, fazoviy tasavvuri va kuzatuvchanligini keskin faollashtiradi. Bu yondashuv talabalarda badiiy did va tasvirlash savodxonligini tizimli rivojlantirishning asosiy omili hisoblanadi.

Fanlararo mantiqiy integratsiya: Tasviriy san'at mashg'ulotlarini muhandislik grafikasi (ortogonal va parallel proeksiyalar, perspektiva qonuniyatlari) hamda zamonaviy kompyuter grafikasi (AutoCAD dasturida tutashmalar bilan ishlash) elementlari bilan

integratsiyalash orqali talabalarda nafaqat badiiy-estetik, balki analitik va muhandislik-grafik tafakkur o'zaro uyg'unlikda shakllanadi.

Ijtimoiy-psixologik o'sish: Talabalarning mustaqil ijodiy ishlari, jumladan, xalq amaliy bezak san'ati namunalari ustidagi mustaqil izlanishlari natijalarini ko'rgazmalarda namoyish etish ularning o'z-o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, emotsional holatini ijobiy tomonga yo'naltiradi va sotsial muloqot hamda jipslik ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rakhmanova, N. R., & Kudratov, V. N. (2021). Devices for registration of ionizing radiation. *Theoretical & Applied Science*, (12), 573-575.
2. Botirova, S. O., & Tursunboyeva, U. A. (2025). The role of folk applied decorative art in visual education. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal (GIIRJ)*, 13(10), 35-37.
3. Yusupova, O. A., & Makhmudov, A. O. (2026). Stages of development of fine art. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal (GIIRJ)*, 14(5), 72-76.
4. Ismonov, X. B., Rustamov, U., & Abduraimova, M. A. (2022). Markaziy va parallel proyeksiyalar, ortogonal proyeksiyalar va model ko'rinishlari. *Educational Research in Universal Sciences*, 1(4), 70-81.
5. Ismonov, X. B., & Abduraimova, M. A. (2022). *AutoCAD dasturida tutashma bilan ishlashning maqbul usullari*. Toshkent.
6. Mirzayev, S. O. (2023). *Tasviriylilik san'at darslarini mazmunli tashkil etishda sinfdan va maktabdan tashqari ishlarning samaradorligini oshirish*. Ilmiy-pedagogik tadqiqotlar jurnali.
7. Abdirasilov, S. F. (2012). *Tasviriy san'at o'qitish metodikasi*. O'quv qo'llanma. Toshkent.
8. Hasanov, R. (2004). *Maktabda tasviriy san'at o'qitish metodikasi*. Toshkent: Fan.
9. Kholikov, M. (2022). *Innovative technologies in modern fine arts*. O'quv-uslubiy qo'llanma. Andijon.
10. Akhmedov, G., & Gulomov, T. (2010). *San'at ta'limi va rangshunoslik asoslari*. Toshkent: Fan va texnologiya.
11. Zinchenko, Yu. N. (2001). *Psixologiya ranglar: hissiy ta'sirlar va san'atda qo'llanilishi*. Moskva: Psixologiya nashriyoti.